

ἐναργής per alpha, significat euidēs. Ita legisse uidetur interpres, Hieronymus admonet in graeco melius haberi, ἐνεργής quod exponit efficax. Et in hunc sensum enarrat Chrysostomus, Omnis operis boni. Operis redundat. Nec inuenitur, uel in Gracis, uel in antiquis codicibus latinorū, ad hæc nec apud Hieronymū, nec apud Ambrosium.

In Christo Iesu. Ante hæc uerba reperio in Gracis codicibus, τὸ ἐν ὑμῖν. i. quod est in uobis. Et dilucidius est erga Christum Iesum, ut hæc particula referatur ad efficax, ut cōmunicatio fidei tuæ sit efficax, erga uel in Christum Iesum, ad cuius gloriā spectat fidei tuæ cōmunicatio. Gaudiū em̄ magnū habui & consolationē. Grace est χάρις μου πολλή, ἐπὶ τῆ ἀγάπῃ σου. i. gratiam habemus multam, in dilectione tua. Interpres legit χάρις, eamq; lectionē secuti uident Hieronymus & Ambrosius.

Requieuerunt. ἀναπέπνυται. i. refocillata sunt. Multā fiduciā. παρέκστα, de quo sapius admonui. Quod ad rem pertinet. ἡ ἀνήκορ. i. decens, siue conueniens.

Illum ut mea uiscera. ἀντὶ τούτων ἐπιτάμα ἀλάγχινα, ipsum, hoc est mea uiscera.

Cū talis sim ut Paulus. Grace sic habet μᾶλλον δὲ παρακαλῶ τοιοῦτον ὄντα, ὡς παῦλον. id est magis autem hortor, cum talis sim, ut Paulus senex. Sentit em̄ se cū id quod æquū erat suo iure potuisset imperare Philemoni, nempe Paulus & senex, postremo uinctus Iesu Christi, maluisse tamen uti precibus memor charitatis potius q̄ autoritatis. Sine cōsilio. χωρὶς δὲ τῆς σῆς γνώμης, id est sine tua sententiā.

Ut in aternū. ὡς αἰώνιον, id est aeternum, hoc est ipsum, iam nō tēporariū ministrū, sed ppetuo tecū uicturū, atq; ita legit Ambrosius. Sed pro seruo. Grace est ὑπὲρ δούλου, id est supra seruum, quidā legisse uident ὑπὲρ δούλου. Ego reddam. ἀποτίσω, id est dependam. Ita frater. Ita hic affirmantis aduerbiū est, ναί. Est autem uox obtestantis fratris aut filiū, quē optamus nobis esse uoluptati, quasi nihil sit nobis illius fruitiōe dulcius. Per eam igitur adiurat Philemonem. Est autem allusio ad nomen serui quē cōmendat. Nam Onesimus græce utilis est. Ad quod allusit & superius cū diceret. Qui tibi aliquando inutilis fuit. Nunc autē & mihi & tibi utilis, hoc est nunc, i. quod dicitur ὀνήσιμος. Declarat autem hæc epistola, q̄libet breuis, Paulum hominem fuisse, singulari quadam præditum humanitate, qui tanto studio seruum fugitiuum, & ei cōmendauerit, obsecrās & obtestans, cui pro sua autoritate proq; meritis in illum poterat imperare, quod rogat. Deinde quid festiuus etiā dici poterat, uel ab ipso Tullio in huiusmodi argumēto. Nisi quod quidam nomine dūtaxat Christiani, animo infensissimi Christo, nihil eruditū putant, nihil elegans, nisi quod idem sit ethnicum. Et uniuersum sermonis florem semel perisse existimant, si quid de Christo fuerit admixtum, quod illius sapiat doctrinam, cū ea uel prima sit eloquentiæ pars, sermonem rebus accommodare.

Donauī me uobis. χάρις θέσωμαι ὑμῖν. i. donabor uobis. Et ita legit Ambrosius.

ANNOTATIONVM IN EPISTOLAM PAULI
AD PHILEMONEM FINIS.

ANNOTATIONES IN EPISTOLAM
PAULI AD HEBRÆOS.

Dubita de auctore huius scripti apud q̄d
sup q̄ re uide i sine an-
notato huius.

Loquens. λαλῆσαι. i. locutus prateriti temporis, olim locutus in prophetis proximis temporibus locutus est nobis in filio. Interpres illud fugisse uideretur, ne bis diceret locutus, cum Paulo utrobicq; sit dictio consimilis λαλῆσαι & ἐλάλησε. Splendor gloriæ. ἀπάννησμα. i. refulgentia, siue relucētia, quod ex alio resplendet. Et figura. χασακτῆρ, quam dicere possis forma expressam ex alio, siue notam rei cuiuspiam impressam, uelut in cera. Et substantiā, ὑπόστασις, non est ὄνσις, quā essentiam uertit Quintilianus. ὑπόστασις a subsistendo dicta est, quæ

per Græcis aliquam
cod. Arrini ergo
no chara dicitur
Portantur omnia
deco non sentiat i
moderari. Nam q̄
p̄p̄tiam uocari
t̄ est paulus aut q
lum, quem admod
ministrari id q̄ n
oc est motu lux p
it esse. In hanc
participij φησὶ
sam purga. pec. fa
rat, rogatione pe
e sua, deinde con
dicat confedit,
αυτῶν, id est
hæc uere ma
hæc q̄ duo gra
Hæreditauit.
Et cum iterum
Et ad angelo
gnis flammam,
ides tua est in se
no Græcus anceps
temporis, pereunt
Mutabis eos.)
in caelos, aut etiā
trāditiū secundū a
toriora dicūt, an
egen dū sit erudit
notis est tēporis,
renti.
Et est uam
pretat per
p̄p̄t̄is pro
let enarran
que primū dicta
ex Græcis palā
h̄ ἔστι παρὰ γ
Nihil ei paulon
quā h̄crazos haber
omni pal. s. p angel
ment h̄c locū ad
se uera corpus allum
bis tuis atq; possint
h̄ est, quod h̄c Chr
in doloribus ad ull
dicit, quæ ip̄e in Thor
h̄c loco differentes

quæ Græcis aliquando accipitur pro persona. Ex hoc uerbo nata est magna digladiatio quod Arriani exigerent treis hypostases, & uerbum homousij nō reciperent. Cæterum pro charactere. Hieronymus in Esaiam uertit formam.

Portantq; omnia uerbo uirtutis suæ.) φέρωντε τὰ πάντα. Meo quidē iudicio φέρωμ, hoc loco non significat idem quod portans siue baiulans, sed agens potius, siue mouens ac moderans. Nam φερόμενα dicuntur Græcis, quæ impetu quodam aguntur. Vnde & φορὰ impetum uocant & ἄγερη φέρωμ dicitur, qui suo arbitratu moderatur aliquem. Scitit em̄ Paulus, aut quisquis fuit autor epistolæ, non solum mundum hūc conditum per filium, quemadmodum modo dixerat, per quem fecit & sæcula, uerum conditum regi & administrari, idq; non studio curaq; & industria, sicut administrant homines, sed uerbo hoc est nutu suæ potentia. Nam quod principi uerbum est, quo iubet aliquid fieri, hoc illi est uelle. In hanc sententiam interpretatur & Chrysostomus, annotans emphasin huius participij φέρωμ. Purgationē peccatorū faciens.) Græci addunt δ'ἑαυτῶ. i. per seipsum purga. pecc. fa. Et faciens apud Græcos præteriti temporis est, unde transferre poterat, purgatione peccatorum facta, ne sedēdo uideatur purgare. Prius em̄ purgauit, morte sua, deinde confedit. Sedet.) Sedit præteriti tēporis est apud Græcos ἐκάθιστομ, quasi dicas confedit. Ad dextram & c.) Græca aliquanto secus habent, ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλωσύνης, id est in dextra throni maiestatis. Quāq; hic exempla Græcorum uariant. Atq; hic uere maiestas est non δόξα. Differentius.) διαφοροτέρωμ, id est excellētius, quod διαφέρωμ duo græcis significat, differre & præminere.

Hæreditauit.) κειληρονόμηκεμ, id est hæreditate accepit, siue sortitus est.

Et cum iterum.) ὅταν δὲ πάλιν, id est cum autem iterum.

Et ad angelos quidem suos.) Suos superest. Flammam ignis.) πυρὸς φλόγα, id est, ignis flammam. Sedes tua deus.) ὁ θρόνος τοῦ θεοῦ. Incertū est, an hic sit sensus, o deus sedes tua est in sæculū sæculi, An hic. Ipse deus est tibi thronus in sæculum sæculi. Nā sermo Græcus anceps est. Ipsi peribunt tu autem perma.) Græce uerba sunt præsentis temporis, pereunt & permanes, ἀπολούνται, διαμύνησ, Quāq; pereunt ambiguum est.

Mutabis eos.) ἐλίξεις αὐτούς, id est uolues, siue uertes eos. Atq; id uerbi magis quadrat in cælos, aut etiā in uestē. Interpres legisse uideat, ἀλλάξω. Et apud Hebræos est מַחֲלִיכֵם trāsitiuū secūdū a uerbo מִחֵךְ qd' est mutauit, quēadmodū mutat amictus. Vnde & mutatoria dicūt, anotate Capnione nostro Græci cōstāter legūt ἐλίξεις, nō ἀλλάξω, p inde qd legendū sit eruditīs expēdēdū relinquo. In ministeriū missi.) Missi apud Græcos præsentis est tēporis, ἀποστέλλόμενα. i. q mittūt. Et capiēt nō capiūt, hoc est futuro tēpore nō præsentī.

EX CAPITE SECVNDO.

Per effluamus.) Valla mauult præter fluamus παραφύωμ Chrysostomus interpretat̄ peream? sūptū, putat ex puerbijs Solomonis. Fili mi ne effluas ἢ ἐμὴ πρᾶξωμ profus em̄ & irreparabiliter perit, quod dilabit̄. Quæ cū initiū accepisset enarrandi.) Enarrari legitur in uetustis exēplaribus, græce est, λαλεῖσθαι, hoc est quæ primū dicta fuit a dño. De quo loquimur.) Quo refert orbē terræ, nō deū, id quod ex Græcis palā est. Quis dicens.) τις, i. quidā. Eū uero, q modico ab angelis.) τὸν δὲ βραχύτι παρὰ γγγέλλωσ ἡλαττωμδύωμ. i. eū uero q paulū qdā præ angelis dimīnūt' est.

Minuisti eū paulominus ab angelis.) Admonet hoc loco Iacobus Faber Stapulensis, apud Hebræos haberi, minuisti eū paulominus a deo. Atq; ita profus indicauit Hieronymus psal. s. p angelis q illis uocant̄ מַלְאָכִים Malachim, haberi מַלְאָכִים heloim Thomas refert hūc locū ad humanitatē Christi, q minor angelis factus sit, non iuxta animū, sed iuxta corpus assumptū, per quod mortalis & doloribus obnoxius erat, cū angeli nullis malis attingi possint. Cuius equidē sententiā approbo nisi quod prudenter accipiendū est, quod dixit Christū secūdū animā humanā nō fuisse inferiore angelis. Nā si nullus doloris sensus ad ullā animæ partē pertinebat, nō potuit esse acerbissimus in Christo dolor, quē ipse tñ Thomas uult pximū fuisse cruciatib' dānatoꝝ apud inferos. Ac Faber hoc loco dissentiens a Thoma multis argumētis cōtēdit a deo legendum esse, nō ab

angelis, quæ recensere longius sit, nec admodum necessariū, cū liber extet formulis semel, atq; iterum excusus. Verū siue legas a deo, siue ab angelis, uidetur idē manere scrupus. Etenim si de assumpto intelligas hominē quemadmodum necesse est, nō paululum fuit imminutus a deo, imo infra abiectissimos etiam admiratiōe dignos, quemadmodum ipse de se testatur in psalmis. Ego autem sum uermis, & non homo, opprobrium hominum & abiectio plæbis. Nulla em̄ proportio naturæ hūanæ ad diuinitatē. Ne ab angelis quidē paululum fuit diminutus, qui usq; ad famē ac sitim, usq; ad flagra, ad crucem, usq; ad mortem deniq; descēderit. Proinde mihi uidetur illud paulo minus, quod græce est *ἡραχὺ* non ad dignitatis imminutæ modum esse referendum, sed ad temporis modum, quo uersatus est Christus in terris, quasi dicas ad breue tempus diminutus est ab angelis. Quem admodū interpretatur Chrysostomus & Vulgarius. Neq; uero refellit huius partis sensum, id quod sequitur. Gloria & honore coronasti eū, om̄ia subiecisti sub pedibus eius, oues & boues &c. Siquidē prius illud pertinet ad Iesu uitā actā in terris & passiōē, hoc posterius ad glorificationē, ad quā ut homo subiectus est. Neq; uero prorsus hoc fefellit, Aquinatē, qui indicat paulominus bifariā accipi posse, uel ut ptineat ad quātitatē, sic em̄ loquit̄, uel ut ptineat ad durationē. Stapulēsis in ius trahit interpretē epistolæ, q̄ qdē q̄s nā fuerit incertū est, ut parum probabile sit ipsam epistolā a Paulo fuisse conscriptā. sane sunt qui Lucam putent interpretem fuisse. Quam opinionem si recipimus, is interpretis in ius uocari non potest, præsertim cum apud Hebræos hæc uox *דַּיָּוָד* heoloim *דַּוִּד* habeatur, quippe quæ utrouis numero, singulari aut plurali deum, aut deos declaret, nonnunq; angelos aut homines etiam admiratiōe dignos. Interdum principes aut iudices, ut illic principi populi tui non maledices. Et Exodī capite uicesimo primo. Offerat eū dñs dijs, & applicabit̄ ad ostiū. Quo loco Hebræi dijs interpretant̄ iudicib;. Et Chaldaica interpretatio sic extulit. Adducat eū magister suus ad iudicē. Quæ admodum annotauit & Capnion noster in rudimentis Hebraicis. Verum hæc ad præsens institutum proprie non attinent, nisi quatinus exigit lectionis ratio. Proinde paucis indicasse sat esse duximus. Alioqui erant in hac epistola diligentius excutienda permulta, quæ nō nisi uerbosa disputatione possint explicari, unum illud addam. Hieronymum uideri non admodū probasse, quod hæc proprie tribuant̄ Christo, cum ait. Hunc locum Apostolus in epistola ad Hebræos sup̄ Christo interpretat̄. Et de autore eius adeo fuit dubitatū, ut sero recepta sit a Rhomana ecclesia. Quādoquidē in hanc unā omniū nihil cōmētat̄ est Ambrosius. Et Hieronymus ait a nōnullis nō fuisse receptā, ob id qd̄ in ea nō nulla citarentur quæ apud Hebræos nō inueniant̄. Gratia dei.) Hic ablatiui casus est *χαριτι* deō. i. per gratiā dei, hoc est beneficio diuino. Pro omnibus.) *ὑπὲρ πάντων*. i. pro uniuerso. Decebat em̄ eū.) Hoc ad patrē est referendū nō ad filiū. Vnde cōsummāre legēdū est actiue, nō passiuē *τελειώσαι*. Sensus em̄ hic est, dicebat em̄ eū, nempe patrē, q̄ nō unū filiū Iesum, sed cū illo multos adducere uellet in gloriā, ut eū q̄ esset princeps ac dux salutis cæterorū, legitimū & pfectum redderet uarijs afflictionibus. Ad eū modū & legit & interpretat̄ Chrysostomus. Proinde libroriorū errore in nonnullis codicibus cōsummari scriptū habet̄ uerbū passiuū. Quā lectionē reperio in cōmentarijs Fabri.

Autorē salutis.) *ἀρχηγὸν τῆς σωτηρίας*, hoc est ducem ac principem. Nā autoritas magis est penes patrem. Laudabo te.) *ἡμνήσω σε*. Fidens in eū.) In eodē *ἐπιπίστευσα*. Et pueri mei.) *Μεῖ* superest *τὰ παιδία ἄμωι*. Nusq; em̄ semen Abrahæ.) *δὴ πρ*. i. usq; Quāq; *δὴ* expletia cōiūctio uehementiæ nō nihil addit Faber uertit utiq; nec uideo cur ita uertendū existimarit, nisi forte idē apd̄ Græcos pollēt *δὴ πρ* *δὴ πρ* *δὴ πρ*. Angelos apprehēdit.) Apprehēdit præsentis tēporis *ἐπιλαμβάνεται*. i. assumit & induit. Quāq; alias utatur hoc uerbo Paulus p̄ assequi. Et fidelis pontifex.) *ἀρχιερεὺς*. i. summus sacerdos. Tametsi sapius ita uertit. Cæterū apostolū uertere poterat legatū. Deinde cōfessionis nostræ legunt Græci prima persona. Ad deū.) *τὰ πρὸς τὸν θεόν*. i. in his quæ ad deū pertinent, aut quæ apud deū agūt. In eo em̄.) *ἐν ᾧ γὰρ*, id est, in eo quod, hoc est ideo quod.

Et tentatus

Ut de autore Ept̄ pauli ad hebr̄
b2905 fuerit multū dubitāt.

Et tentatus. Et
uerm meo quidem
tentari, ut participi
Et eis quentiam

Nomi dom
Interpres leo
erat amplior
uo transitit.
Laurentius indica
re, eamq; culpam
honore domus gl
gario, qui populat
populum Christo
modi. Tanto nā
habet honorem,
Quæ domus.)
Fiduciam.) w
fecit, si non solum
Probauerūt.)
runt ad superior
refellit quod sec
Inferius sui g
ob id, ni fallor, q
latinis dicitur, q
dum molestiam
molestiæq; (signifi
ois displicuit, nō
radio meo. Nan
Generatiōi h
catum est. Et d
um. Errant, nec a
Interpres legis u
licas, Iurauit cost
taro. Dispream,
Discedendo a de
Hodie cognomi
q; ad uite finem u
Non obduretu
Quidam enim audi
Quorum cadauera
Non introiere.) m̄
Qui potuerunt in
uero in Græcis exem

Nobite.) m̄
Nō secutus f
ut uerbū re

Et tentatus.) Et copula redundat, nec legitur in uetustis latinorum exemplaribus. Sūt autem meo quidem iudicio cōiugenda hæc duo *πέπονθεμ πειρασθεῖς* id est quod accidit illi tentari, ut participium positum sit loco uerbi infinitiui.

Et eis qui tentantur.) Redundat hic quoq; copula. &

EX CAPITE TERTIO.

IN omni domo.) *ἐν ὅλῳ τῷ οἴκῳ*, id est in tota domo. Amplioris enim gloria.) Interpres secutus græcum sermonem genitiuum uertit pro ablatiuo, Dicendum erat ampliori gloria dignus. Habet domus.) Rursum hic genitiuum pro ablatiuo transtulit. Nam dicendum erat. Ampliorem domo, uel ampliorem q̄ domus Laurentius indicat hic lapsum Remigium interpretem, qui non inuenerit exitum sententia, eamq; culpam reijcit in latinum interpretem. Thomas, & hoc recentiores accipiūt honore domus gloria in domo, aut de domo, secus interpretatib⁹ Chrysostomo & Vulgario, qui populum dei, domus appellatione designatum uolunt Moyses administrauit populum Christus condidit. Nos quo magis p̄spicuum foret sensus, expressimus ad hūc modū. Tanto nāq; maiore gloria q̄ Moyses, hic dignus est habitus, quanto maiorem habet honorem, qui construxit domum, q̄ ipsa domus.

Quæ domus.) *οὗ οἴκος*, id est cuius domus, ut cuius referatur ad deum non ad domus: Fiduciam.) *παρρησία*, quasi dicas audaciam. Et gloriam.) *καύχημα*, plus aliquid adiecit, si non solum fidamus, uerum etiam gloriemur ac ueluti iactemus sortem nostram.

Probauerūt.) Græci addūt me. Quadraginta annis.) Hoc Græci distinctione referunt ad superiora, uiderunt opera mea per quadraginta annos. At eam lectionem palā refellit quod sequitur. Quibus autem infensus fuit quadraginta annis.

Infensus fui generationi.) *προσώχθησα*. Laurentius magis probat infensus q̄ offensus, ob id, ni fallor, quod offensus dure cohæret, cum datiuo generationi isti. Atqui infensus latinis dicitur, qui aduersus tendit in quempiam. Porro Græcis *προσοχθῆν*, est tardium molestiamq; capere ex re quapiam. Deniq; Hebræis est *צדק* quod tardij molestiaq; significationem sonat. Vnde diuus Hieronymus transtulit, Quadraginta annis displicuit mihi generatio illa, hoc est pertuli eam semper rebellantem, idq; non sine tadio meo. Nam deus in literis diuinis sæpenumero hominum more loquitur.

Generationi huic.) *ἐκείνη* est græce, id est illi, & illa, uertit Hieronymus, ut modo indicatum est. Et dixi semper.) Græci distinguunt, ut semper aduerbium referatur ad uerbum. Errant, nec additur pronomen ij. Quibus iurauī.) *ὡς ὄμοσα*, id est sicut iurauī. Interpres legisse uidetur, *δὲς*. Porro illud si introibūt est abiurantis, ut perinde ualeat quasi dicas, iurauī eos non ingressuros in requiem meam. Aliquories addimus, Emoriar, si fecero. Dispeream, si non optimum erat. Ne forte.) *μήποτε*, id est ne quando.

Discedendo a deo uiuo.) *ἐν τῷ ἀποσθῆναι*, id est in deficiendo, siue desciscendo.

Hodie cognominantur.) *τὸ σήμερον καλεῖται*, id est uocatur. Totum enim hoc tempus usq; ad uitæ finem uocatur hodie.

Vt non obduretur.) *ἵνα μὴ*, id est ut ne. In illa exacerbatio.) Illa redundat.

Quidam enim audientes.) *ἀκούσαντες* præteriti temporis est, id est cum audissent.

Quorum cadauera.) *ὡμ τὰ κῶλα*, id est quorum membra.

Non introiere.) *μὴ εἰσελεύσονται*, id est non introituros.

Quia potuerunt introire.) Hoc loco uerba quæ adduntur, in requiem ipsius, non inuenio in Græcis exemplaribus. Verum e superioribus apparet adiecta.

EX CAPITE QUARTO.

NE forte.) *μήποτε*, id est ne quando. Aliquis ex nobis deesse.) *ὑπερκεῖναι*, id est nō assecutus fuisse. Et nobis.) Et redūdat. Nunciatū est.) *εὐηγγελισμένοι*. Id est ut ad uerbū reddā, Euāgelicati sumus, hoc est nobis prædicatū est euāgelium. Non admixi

Non admixtus.) *μη συγκεκραμένος*, id est non contemperatus, hoc est non apte coniunctum uelut anima copulatur corpori temperatura, quod fides ueluti uita sit auditui.

Quis quæ audierunt.) *τῶν ἀκούσασιν*, id est ijs qui audierunt. Porro datiuus hic pertinet ad participium admixtus. Qui credimus.) *οἱ πιστεύσαντες*, id est qui credidimus.

Et quidem operibus.) *καίτοι*, id est quæ ut intelligas iurasse, illos non introituros in requiem, cum iam parata esset requies, nempe perfectis mundi operibus quibus absolutis requieuit deus die septimo. Tamen si tolerari potest & altera lectio.

Quibus prioribus.) Prius est. Terminat diem.) *ὁρίσθαι*, id est designat, siue definit aut præstituit. Nec additur quendam apud Græcos. Quæ exemplaria uariant hoc loco.

De alia loquerentur post hac die.) *περὶ ἄλλης ἐλάλει μετὰ ταύτης ἡμέρας*, id est de alia locutus fuisset, post hæc, die, nisi accipias, post hæc aduerbiallyter.

In ipsum quis.) Melius erat, in idem exemplum *αὐτῷ ὑποδείγματι*. Ac mihi quidē græcorum uerborum sententia uidetur hæc esse. Ne quis cadat ut illi ceciderunt in deserto, in eodem exemplo incredulitatis & inobedientiæ. Et sicut illi ceciderunt ob incredulitatem, ut dicit psalmographus, ita isti perirent similiter, similiter peccantes. In hunc sensum consentiunt Græcanica scholia, Græca sic habent, *ὥστε μὴ ἐραντῶ τις ὑποδείγματι πείσθη ἀπὸ θείας*. Et efficax.) *ἐνεργῆς* Hieronymus alicubi uertit euicens, quod ut opinor legit *ἐναργῆς*. At hoc sane loco magis quadrat efficax.

Et penetrabilior.) *τομώτερος*, id est acutior siue incidentior. Si sic liceat latine loqui a uerbo *τέμνω* secō, siue incido. Gladio ancipiti.) *δισόμου*, i. utriusq; incidente, siue utriusq; acuto quod Hieronymus compluribus locis uertit bicipiti.

Et discretor.) *κριτικὸς*, id est iudex siue qui iudicare possit, unde & latinis critici dicuntur.

Ac medullarum.) *μυελῶν*, quæ nonnulli Græci codices habent, *μελῶν*, id est membrorum Vulgaris legit *μυελῶν*.

Vlla creatura inuisibilis.) *οὐκ ἔστι κτίσις ἀφανὴς*, id est non est creatura, non manifesta, siue occulta. Et aperta.) *ἢ τετραχηλιώμενα*, quod pinde sonat, quasi dicas ceruicata, Græci putant metaphoram sumptam ab ouibus, quibus uellus a ceruice detrahitur, cum excoriantur, siue ab ijs qui ceruicem inflectunt cum se submitunt & agnoscunt se esse inferiores. Sic & Iuuenalis. Aulam resupinat amici de scrutante omnia.

Confessionem spei nostræ.) Spei nostræ, apud Græcos non inuenio.

Tentatum autem.) Melius erat, sed tentatum. Eadem uis utriusq; coniunctionis, sed non semper ubiuis quadrant omnes apud nos.

Ad thronum gratiæ eius.) Redundat *τῷ θρόνῳ τῆς χάριτος*. Nam gratiam opponit seruituti legis Mosæicæ. In auxilio oportuno.) *εἰς ἕνκαιρον βοήθειαν*, i. in oportunū auxiliū.

EX CAPITE QVINTO.

Vi cōdolere possit.) *μετριοπαθεῖν*, quod sonat quasi dicat moderate ferre, hoc est nō grauius succensere. Quæ Græcanica scholia, *μετριοπαθεῖν* exponūt pro *συμπαθεῖν*, i. cōpati uoce ipsa nihil tale præ se ferente. Quod equidē admiror, ne Vallæ quidē animaduertitū fuisse, qui recte uerti potuisse putat, qui particeps passionū possit esse. Tanq; Aaron.) *καθάρως ἢ ἀαρῶν*, i. quæ admodū & Aaron addita coniunctione. Semetipsum clarificauit.) *ἐδόξασεν*, id est glorificauit.

A deo pontifex.) *ἀρχιερεὺς*, i. summus sacerdos. Quæ hic *ἀρχιερέα*, s. c. pene perpetuo uertit. Pro sua reuerentia.) *ἀπὸ τῆς ἐυλαβείας*, id est a reuerentia. Sua additum est explicandi gratia, quæ magis quadrabat sui. Illud item admonendum *ἐυλαβείαν* non modo significare reuerentiam, uerum etiam pietatem, quod sane uerbi non male quadrabat hoc loco, cum loquatur de patre & filio.

Et quidem cum esset filius.) *καίπερ ὦν υἱός*. Interpres separauit hæc quorū ordo inter se cohæret, propter græca participia. Sensus autem ad hunc habet modum. Qui in diebus carnis suæ, cum preces & supplicatiōes apud eū qui ipsum poterat seruare a morte, cum

cum clamore
us esset, didicit
modum. Quin
poterat a morte,
lia, quæ esset filius
Cū esset filius d
tus siue copiosus.
interpretabilis, sic
li interpretatu & e
interpretabilis bi
ri aut affirmatiue
lut in illis iodoctu
bis addi solet hæc
amare, quem adm
podes. Nec em it
to seu nomine pe
tabilem idem sig
geat sanatione:
docere, non con
ob illo uiro, siue:
natis distinctior
est, quæ non fac
Et imbecilles
uertit. Exper
particeps, & hoc
Sermonum dei
Paruulus em et
græca uox non sig
Pro consuetud
plicuit, si dixisset
est philosophis p

Va pro
mone,
modum
adhuc in
Fid
hoc coniuncti
ita sic interpretat
interuenit rudes in C
interuenit uita pristina
relaxandi, deinde his t
hæc docetur de sacra
uicini cōiunctim legen
græcis, hoc est catech
poterat a morte
tū, de uita æterno
nos hic non esse cap
tam græca, & gustau

te, cum clamore ualido & lachrymis obtulerit, & exauditus sit pro reuerentia, tamen si filius esset, didicit ex his quæ passus est obedientiam, per participia reddi poterat ad hunc modum. Qui in diebus carnis suæ, precationibus & supplicationibus ei, qui se seruare poterat a morte, cum clamore ualido & lachrymis, oblati, & exauditus pro reuerentia, quis esset filius, tamen ex his quæ passus est didicit obedientiam.

Cum esset filius dei.) Dei non est in Græcis. Grandis sermo.) πολὺς ὁ λόγος, id est multus siue copiosus. Et interpretabilis ad dicendum.) Suspicionem interpretem uertisse, in interpretabilis, sicut superius inuestigabiles. Nam græce est, δυσερμίνευτος λέγειν, id est difficilis interpretatu & explicatu. Quo quod loco non nihil demiror Thomam, qui putarit hanc uocem interpretabilis bifariam exponi posse, ut in habeat negationem, quæ nemo possit interpretari, aut affirmatiue interpretabilis, qui indigeat interpretatione. Primum enim si in negatu, uelut in illis indoctus impius, quid significat quod superat terpretor? Quamquam quibus uerbis addi solet hæc præpositio cum negationem habet, quasi liceat dicere in amare, pro non amare, quemadmodum in amabilis, & impudere pro non pudere, quemadmodum impudens. Nec enim interpretor compositum est ab in, & terpretor, sed ab inter, & uerbo inulitato seu nomine potius. Deinde ut accipiamus affirmatiue, quis hoc illi concedat, interpretabilem idem significare, quod indigentem interpretatione? Veluti sanabilis dicatur quæ egeat sanatione? An non hoc insignite cuiusdam impudentiæ est, hæc cum autoritate docere, non consultis Græcis, sine quibus hæc definiri non possunt, siue id scriptum fuit ab illo uiro, siue alius quispiam admiscuit. Siquidem græca uox omnino respuit hanc Agnatis distinctionem, quæ nihil aliud declarare potest, quam difficilem ad interpretandum, hoc est, quæ non facile quispiam interpretatur.

Ei imbecilles ad audiendum.) ναῦροι τῶν ἀκοῶν, id est segnes auribus, ut ipse paulo post uertit. Expers sermonum.) ἀπειρος, id est inexpertus. Expers autem respondebat ad particeps, & hoc refellit interpretem, aut certe scribam.

Sermonum dei.) λογίων, id est eloquiorum, autore Valla.

Paruulus enim est.) νήπιος, cur non magis infans, cum loquatur de lacte? præsertim cum græca uox non significet paruulum, sed puerum aut parum sapientem.

Pro consuetudine.) δια τῆς ἔξης, id est propter habitum quem interpret non male rem explicuit, si dixisset pro assuetudine siue assuefactione. Nam habitus in hunc sensum uox est philosophis peculiaris. At sensus est αἰσθητικὴ quod magis sonat organa sentiendi.

EX CAPITE SEXTO.

Qua propter intermittentes.) ἀφέντες, id est omittentes seu potius omisso sermone. Inchoationis.) Melius uertisset, primordij, siue principij, quemadmodum paulo ante uertit exordij, ἀρχῆς. Sentit autem ea uerba quibus rudes adhuc in Christo inchoantur, & instituuntur, nempe catechumini.

Fidei ad deum.) ἐπὶ θεῷ, id est in deum. Baptismatum doctrinæ.) Quidam hoc coniunctim legunt, ut sit sensus doctrinæ quæ est de baptizando. At græcica scholia sic interpretantur ut separatim sit legendum. Omittentes sermonem illum quibus primum instituuntur rudes in Christo, nempe eum, qui est de poenitentia. Hoc est primum admonent, ut relinquat uitam pristinam renascitur in Christo, deinde de fide in Christum cõdiscunt, quod sit credendum, deinde his traditis succedit baptismum, cuius mysteria tum demum aperiunt. Post hæc docentur de sacramentis fidei nostræ & parantur ad accipiendum spiritum sanctum. Quamquam si mauis cõiunctim legere, nihil uetat, ut intelligas de instituto & doctrina prima quæ baptizandis, hoc est catechuminis solet tradi. Quod si placet, singula quoque quæ sequuntur possunt ad doctrinam referri, quæ est de impositione manuum, de resurrectione mortuorum, de iudicio aeterno. Gustauerunt etiam.) Gustaueruntque, est græce γευσάμενοις τε ne putemus hic nouum esse caput. Gustauerunt nihilominus.) Rursum uim coniunctionis. Nam græce est, & gustauerunt.

Rursum

Rursum renouari.) ἀνακαινίζω, id est renouare uerbo actiuo. Hic quoq; locus in causa fuit, quo minus hæc epistola Pauli putaretur, quod id uideatur asserere, quod a nonnullis hæreticis defensum est, si quis a baptismo relapsus esset in peccatum letale, hoc est in homicidium, aut adulterium, aut simile, non posse pœnitentia restitui.

Virtutesq; futuri sæculi.) δυνάμις, ut intelligas hic esse infirmitatem, illic apparere potentiam, quæ iam nunc incipit in pijs. Hoc admonere uisum, ne quis interpretetur de uirtutibus, quæ uicijjs opponuntur. Rursum crucifigentes.) ἀνασταυρούντας, quod Hieronymus quodam in hoc loco uertit reuicifigentes græcam exprimens uocem.

Et ostentui habentes.) παραδειγματίζοντες, quod uertit in Matthæo traducere, uerti poterat infamantes siue ludibrio exponentes. Reddūt em̄ quodammodo Christum infamem, & ludibrium faciunt, qui cum semel sit mortuus, semper uicturus, sua uita efficiūt, ut illi sit sapius moriendum, uidelicet iterantes id, propter quod ille mortem suscepit.

A quibus colitur.) δι' οὗς ἢ γεωργεῖται id est per quos & colitur, ut intelligamus fructum reddendum, nō quibuslibet, sed ijs quorum opera culta est terra. Id em̄ efficit addita cōiunctio, quā interpretis omisit. Viciniora salutī.) ἐχέμενα σωτηρίας, id est propinqua salutis, siue adhaerentia salutis, uerum interpretis, quoniam præcesserat comparatiuum, subiūxit item comparatiuum. Et dilectionis.) Græce est, Ἐκ τῆς κόπου τῆς ἀγάπης, id est laboris dilectionis, nempe laboris, quē ob charitatem in iuuandis proximis adierunt.

Ostentare.) ἐμ δεῖν οὐδαι, id est ostendere siue monstrare, exhibere, præstare. Nam ostentare semper in malum sonat. Ad expletionem spei.) πρὸς πλὴν πληροφορίαν, quasi dicas certificationem, certissimā em̄ spei fiducia nascitur ex pijs operibus, potius q̄ ex syllogismis. Nam πληροφορία dicitur, cum certissimis argumentis rei cuiuspiam sit fides.

Usq; in finem.) μέχρι τέλους, id quod non solum accipi potest, de perseverantia usq; ad finem uitæ, sed multo magis de perfectione spei, quæ crescit & adolescit in nobis, simul augescente pietate, donec occurramus in uirū perfectum. Nam hinc cœpit hæc disputatio Pauli, ut grandescerent in Christo. Ut non segnes.) ἵνα μὴ νωδρῶ, id est ne languidi aut segnes. Id quod Paulo superius uertit, debiles. Et patientiam.) μακροθυμία, i. longanimitate. Expressius autem dixit Apostolus, qui per fidem & patientiam.

Hæreditabunt.) κληρονομούωμεν, i. hæreditate capiunt, & est præsentis temporis, nō futuri. Abrahæ nempe.) Nempe posuit pro quippe, τῷ γὰρ ἄβραάμ, sed in quibusdam codicibus recte habetur nāq;. Nisi benedicens benedixero.) Non est græce εἰ μὴ, nisi sed ἢ μὴ, quod ut indicat Vulgarius hoc loco aduerbiū est confirmandi. Nihil autem aliud est iusiurandum, q̄ uehemens confirmatio.

Multiplicabo.) Cur non potius multiplicauero πληθυνῶ.

Per maiorem sui.) Rursum oblitus reliquit græcum casum. Latine dicendū erat, maiorem se. Quāq; apud græcos, pronomen nullum additur, sed tantum est per maiorem.

Et omnis controuersia finis.) Græci legunt illis αὐτοῖς, non ἀντὶ, ut accipias, illis nempe hominibus iusiurandum est finis omnis controuersia.

Immobilitatem.) τὸ ἀμετάθετον, i. immutabilitatem, siue firmitatem, solent em̄ hominū testamenta & pacta rescindi, at dei non item.

Quibus impossibile est.) Græce est, in quib; ἐμ δεῖς, nec est fortissimū sed ἰσχυράμ, i. ualidum. Quasi ancoram.) ὡς ἄγκυραν, i. tanq; ancoram, uetusti latinorum codices habent sicut ancoram. Ad interiora uelaminis.) κατὰ πείλασμα, quod proprie significat aliquid obtentum atq; obductum quod arceat conspectum.

Primum quidē interpretatus rex iusticia.) Nam Melchisedech apud Hebræos sonat regem iusticia. Quandoquidem illis מלך Salem Melchi rex dicitur, שדך sedek iusticia, Salem autem שלום pacem sonat. Id uocabuli quidam putāt inditū a Melchisedek urbi Hierosolymarum. Hoc ex loco deprehēdi potest error interpretationis, in libello q̄ Hieronymi titulo circūfertur de uocabulis Hebraicis, cū appareat id operis nihil aliud esse, q̄

esse, quod tumultuariam non unius hominis coaceruationem, etiam si diuus Hieronymus testatur sese hisce de rebus librum ædidisse. Nam illic Melchisedec exponitur in hunc modum. Melchisedec rex iustus, siue rex iusticiæ, aut rex pacis, siue pacificus. Atqui in hoc nomine Melchisedec nulla uox est quæ pacem significet, neque Paulus ait Melchisedec sonare regem pacis, sed Melchisalem מלך שלם exprimere regem pacis.

EX CAPITE VII.

Sine patre, sine matre) ἀπατέρων ἀμητέρων , compositis apud Græcos dictionibus. Et sine genealogia, apud illos est ἀγενεαλόγητος , quod fere sonat, quasi dicas, cuius generis origo, non possit reddi. Intuemini autem,) $\text{θεωρεῖτε δέ. i. i. consideratis, siue uideatis, quæ quæ potest accipi, & considerate. De præcipuis,} \text{ἐκ τῆς ἀκροθίνιας, quod significat primitias frugum. Interpres legisse uidetur, ἀκροθίνιας, quæ uox præcipua significat. Verum hoc loco ἀκροθίνια dixit pro spolijs, siue exuuijs, ab hoste detractis, interpretibus ad eum modum & græcanicis scholijs ipsorum Chrysofostomo. Et reperit in hoc significatu apud Philostratum. Interpres illud secutus uidetur, quod in fastigio acerui præcipua soleant poni. Illud ridiculum quod interpres Chrysofostomi, cum acrothinia uertisset præcipua, nostram secutus additionem subiicit, præcipua dicuntur exuuiæ. Quæ & Latinis opima spolia dicebantur uelut egregia, quæ ducibus essent detracta.$

Cuius autem generatio &c.) $\text{ὁ δὲ μὴ γενεαλογούμενος ἢ ἀντὶ τῆς δεκάτης, δὲ ἐκ τῆς ἀβραάμ. i. i. Is qui non numeratur ex generatione eorum, decimas sumpsit ab Abraham.}$

Sine ulla contradictione.) $\text{χωρὶς δὲ πάσης ἀντιλογίας, i. sine omni contradictione, quod modo uertit, controuersiam. Ibi autem contestatur.} \text{Contestans, μαρτυροῦμενος. i. de quo testatum est, quod uiueret. Nam de hoc pronunciatum est, quod pontifex esset in æternum. Siquidem participium μαρτυροῦμενος medium est. Et in hanc sententiam interpretantur græcanica scholia. Ut ita dictum sit.} \text{ὡς ἐπεὶ εἰπέμ. i. ut sic dicam.}$

Et leui qui.) Et, hoc loco non est accipiendum simpliciter pro coniunctione copulatiua, uerum pro etiã siue quoque, ut sit sensus, non solum Abraham dedisse decimas Melchisedec, uerum etiam in Abraham autore gentis, ipsum etiã Leui, cuius est ius decimarum soluisse decimas. Porro quod præmollit sermonem dicens, ut ita loquar, explicat paulo post. Nam adhuc in lumbis patris erat, hoc est, nondum erat natus Leui, quæ tamen dico quodam modo fuisse decimatum in patre.

Decimas accepit.) $\text{ὁ δεκάτας λαμβάνων. i. Qui decimas accipit, siue solitus est accipere, participio presentis temporis. Loquitur enim non de Melchisedec, sed de sui temporis Leuitis, decimas accipere solitis. Sub ipso.} \text{Subaudi, sacerdotio Leuitico.}$

In quo enim.) $\text{ἐφ' ᾧ γὰρ. i. in quæ enim, siue de quo. De alia tribu est.} \text{φυλῆς ἐτέρας μετέχοντος, i. alterius gentis particeps fuit. In qua tribu} \text{εἰς ἣν φυλῶν, i. de qua tribu, siue ad quam tribum. Nihil de sacerdotibus.} \text{Sacerdotio legendum, πρὸς ἰσραωσάκης.}$

Et quantum est non sine iure.) $\text{ἢ καὶ καθόσον. Apertius uertisset, & quatenus non citra iurandū, ut sit sensus, hoc esse meliorem spem nostrā, pro quā Christo sacerdote accedimus ad deum, quod illi sacerdotium commissum fuerit in æternum, idque non sine iure iurando, quo certior esset spes promissorum. Sempiternum habet sacerdotiū} \text{ἀπρόβατον. i. quod ad alium transire non possit, quod successionem non aliunde transmigret ad alium, quem admodum fieri necesse erat in sacerdotio Mosaico. In perpetuū potest} \text{εἰς τὸ πάντελεος quod magis sonat ad plenum siue perfecte, hoc est, ut Græcorum exponunt scholia, non solum hic, sed etiam illic. Verum hoc non nihil sapit Origenis dogma, quemadmodum & alias habet quædam, quæ illius decretis patrocinentur, de saluandis demonibus.}$

Accedens.) Et græci codices & latini uetustiores habent, accedentes, $\text{προσερχομένους. Ad interpellandum pro nobis.} \text{ὑπὲρ αὐτῶν, i. pro ipsis. Qui post legem est.} \text{Græce est, τῆς μετὰ τὴν νόμον. i. quod post legem est. Tamen si præpositio anceps est. Nam legi potest, & supra legem. Quod si legis, qui post legem, intellige post legem cõditam. Nempe in$

D d psalmis, Seu

psalmis, Siue maui supra legem, intelligitur plus fuisse ponderis in uoce diuina, q̄ in precepto Moyfi. Abrogat enim id quod posterius est prius condita, & abrogat quod a maiore profectum sit autore id quod minor instituerat.

In aeternum perfectum.) τετελειωμένον, quasi dicas, factum semper idoneum ac legitimum. Neq̄ enim sacerdos semper aut ubiq̄ idoneus est ad peragendum sacrum.

EX CAPITE VIII.

Capitulum autem.) κεφάλαιον, i. summa, siue caput. Sentit enim se compendio dicturum, quod fusius disseruit. Magnitudinis.) μεγαλωσώκε, potius maiestatis, sicut paulo ante uertit. Sanctorum minister.) λειτουργός, quod non simpliciter sonat ministrum, sed ministrum sacrorum, & qui fungat officio sacerdotij, pro alijs. Porro genitiuus sanctorū potest uel ad homines referri, uel ad ipsa sancta, ut dicatur administrare sancta pro nobis, ueluti sacerdos. Quāq̄ autem græcica scholia malunt de hominibus accipere, tamen id quod proxime consequitur magis suadet, ut de rebus sanctis accipiamus, minister sanctorum, & tabernaculi ueri, ut ueri quoq̄ referatur ad sancta. Ut enim hoc tabernaculum, nempe cœlum, uerum est tabernaculum, ita sancta sanctorum, quæ illic administrat uere sancta sunt.

Si ergo esset.) εἰ μὲν γὰρ, i. si enim. Nec esset sacerdos) μὴ δὲ ἦν ἱερεὺς, i. ne sacerdos quidem esset, ut qui nihil offerret, quale lex præscriperat. Cū consummaret.) μετὰ ὡρῶν τελειῶν, i. cum consummaturus esset. Nunc autem melius.) διαφοροτέρως, i. excellentius.

Quanto.) Latinus debet addere, tanto, ut respondeat quanto. Nam Græcis licet omittere. Illud prius.) ἢ πῶτεν ἐκείνη, i. primum illud. Nisi quod Græci abutuntur aliquoties, hoc superlatiuo uice compatiui. Culpa uacasset.) ἢ ἄμεμωτόν, i. fuisset irreprehensibile. Siue de quo queri non possis, aut in quo nihil posset desyderari.

Locus inquireretur.) ἐζητήσῃ τόπος, i. quesitus fuisset locus.

Vituperans eum.) μεμψόμενος γὰρ. Verbum est unde deductum erat nomē, ἀμεμωτόν. Probat enim nō caruisse reprehensione, cū ipse deus de eo querat. Qua apprehendi manum) Magis est, apprehendens manum. Ecce dies ueniunt.) Hoc testimonium adduxit ex Hieremias capite. 31. & ita adduxit, ut appareat secutū pro oia additione Septuaginta, sed ab hebraica ueritate minimū abhorretē. Primum uenient, pro quo Hieronymus uertit ueniant, græce est ἔρχονται, quod ad utriusq̄ tempus pertinet. Nā de pacto siue ut alibi uertitur fœdus mox dicemus. Quod autē Hieronymus uertit, irritū fuerunt. Paulus, siue quis alius fuit, ad hunc enim modum citat Hieronymus expr̄ssit, ὄντι φέμεθα, i. nō perstiterunt in testamento siue pacto. Deinde quod ille uertit, dominatus sum eorū, hic explicuit, ἡμελῆσα ἀντὶν, i. neglexi eos, iuxta Septuaginta. Præterea quod Hieronymus uertit, in uisceribus, hic extulit, εἰς πλὴν δῖανοισαμ, i. in mentem. Ad hæc quod Paulus dixit, ἐκαστόν, Hieronymus uertit, uir secutus, ἰδίωμα sermonis hebraici.

Dabo legem.) δίδους, i. dans. Pendet enim a superioribus.

Superfribam.) ἐπιγράψω, i. inscribam, quod græca præpositio sit ambiguae naturæ.

Proximum suum.) τὸν πολιτικὸν αὐτοῦ, i. ciuem suum. Quāq̄ alij codices habent, τὸν πλησίον, i. proximū. A minore usq̄ ad maiorem.) ἀπὸ μικροῦ αὐτῶν ἕως μεγάλων αὐτῶν, i. a paruo illorum usq̄ ad magnum illorum. Consistentibus & Hebrais.

Veterauit prius.) πεπαιώκει, i. antiquauit, siue fecit antiquum.

EX CAPITE IX.

Habuit quidē & prius) εἶχε μὲν οὖν, i. habuit quidem igitur. Et prius nomen est & ad testamentū refer̄. Nec est græce prius, sed primū. Et sanctū (seculare) τὸ τεῖχος κοσμικόν, i. sanctum mūdānū. Candelabra) ἢ τε λυχνία, & candelabrū numero singulari. Quæ dicuntur sancta) Sancta hoc loco pluralis est numeri, neutri generis, ἢ τις λέγεται ἅγια, ut respondeat ad hoc, quod mox sequit̄, sancta sanctorum. Post uelamentū aut̄ secundū) Secundū referendū est ad uelamentū, nō ad tabernaculū.

Thuribulum

Thuribulum) Super quæ etiam uiam, atque in prioribus) Sacrorum uertit cultum, siue ignota, sed igitur temporis in tantum presente. Et iustitiam) Et iustitiam id munda de hostret, quod mox sequitur. Per amplius) Dictione compositum aeternum. Mortu bene reddidit sententia adias est. Vocem quam intus) Quociesciter, id quocies uertit pactum brais) a testri soleant. Proinde quis uocem sequibus, testamentum) Et lana coccinea) Lecto enim) Sine sanguinis et) Non enim in manu summatione) Non ipsam imagine) Alioqui cessat legendum, an) Caterū hi) quos u

Thuribulū) θυμιάς ἱερίου, quod locum quoq; significat, aut aram, in qua fit suffitus.

Super quæ erant.) ὑπὲρ ἄνω δὲ αὐτῆς, i. supra illud autem, siue supra illam, ut referas ad arcam, attestantibus scholijs græcanicis. Mihi uidetur rectius referri ad tabernaculum.

In priore qdē) εἰς μὲν πρῶτον. Cur nō potius quidē in primū, cū græcus ita locutus sit.

Sacrificiorum officia.) τὰς λατρείας, explicuit interpres græcam uocem, quā aliquoties uertit culturam, siue obsequium. Quem offerret.) ἃ προσφέρα. i. Quem offert. Nec est ignorantia, sed ignorantijs. Quæ parabola.) Cur non potius similitudo?

Temporis instantis) εἰς καιρὸν ἄνεσκότα, i. in tempus quod instabat, hoc est, pro tempore tum præsentē. In cibis & in potibus) Interps nō potuit reddere græci sermonis gratiam, ἢ βρωμασί ηὗ πόμασι. Iuxta quā) καθ' ὅρ. i. iuxta quod, siue in quo, ut subaudias tpe.

Et iusticijs) δικαιομασί. i. iustificationibus. Impositis) ἐπικειμένα. i. imposita, referē em̄ ad munera & hostias. Assistens) προσγενόμενος. i. accedens. Alioqui parum apte cohæret, quod mox sequitur, Introiuit in sancta. Etenim qui potest introire, qui iam assistit.

Per amplius) Duæ sunt dictiones, διὰ φιλίμειζον. Non manufactum) δουλοποίησις dictione composita. Qui per spiritum sanctum.) διὰ πνεύματι ἁγίου. i. per spiritum æternum. Morte intercedente) θανάτου γενομένης, id est, Morte facta. Quāq; interpres bene reddidit sententiam. Nec est confirmatum, sed βεβαιότα, hoc est ratum, siue firmū, ut subaudias est. Vbi enim testamentum, mortem &c.) At diuus hieronymus prodidit uocem, quam interpretes uerterunt, testamentum, Hebræis magis sonare pactū aut fœdus תּוּבָה. Quod si uerum est, apparet & hanc epistolam scriptam ab eo, qui hebraice nescierit, id quod haud ita dissimile ueri uidetur. Certe diuus Hieronymus constanter uertit pactum, iam διαθήκη Græcis dispositionem sonat magis q̄ testamētum. Et Hebræis תּוּבָה a testibus dictum est, quod pacta quæ rata uelimus esse, sub testibus sancti si soleant. Proinde Septuaginta uidentur hoc secuti, q̄ testamētū transfulerunt. Verum si quis uocem sequi malit, q̄ sermonis usum ac proprietatem, quicquid adhibitis agit testibus, testamentum erit.

Et lana coccinea) ἡ ἐρίου κοκκίνος, i. lana coccinea. A cocco q̄ adhibet tingēda purpura.

Lecto enim) λαλῆδείσης γουρί. i. dicto enim. Mandato legis.) Græca secus habent, λαλῆδείσης ἢ πάσης ἐντολής, ἢ νόμου ὑπὸ μωύσεως παντὶ ἔθνε λαῶ. i. Cū em̄ oē mandatū dictū esset iuxta legē Moysi oī populo. Hic sanguis testamēti.) Ad hæc alluisse uidetur Christus in coena, Hic sanguis noui & æterni testamēti, simili modo suū representans sacrificiū.

Sine sanguinis effusione.) Græce composita dicitio est, αἱματικῆς χυσίας. Et hic locus nō nihil sapit Origenicum, si legas quæ sequuntur.

Non enim in manufactis) Græce est in manufacta sancta &c.

In cōsummatione.) ἐπὶ συντελείᾳ, i. sub cōsummationē, siue instante cōsummatiōe. Nā eam uim habet aliquoties ea præpositio, si dandi casui iungatur.

Non ipsam imaginem.) οὐκ ἀντὶ τῶν εἰκόνων. Ipsam posuit pro uerā & expressam, quæ rem totam ut est representet. Vnde & Christum imaginē dei uocat. At umbra nihil representat præter extrema quædam corporis lineamenta, unde rudis illa prischorū pictura cœpit. Alioqui cessassent offerri.) Græcanica scholia admonent per interrogatiōnem esse legendum, an nō desisset offerri? Interpres legisse uidetur, ἕπει ἐπαύσαντο αὐτὸν προσφέρειν. Cæterū hic eleganter interpres participium uertit in uerbum infinitiuū, quod alias quidē parum eleganter reliquit. Ut faciam deus) Hoc referendū est ad illud quod præcessit, Ecce uenio, annotatibus Græcorū scholijs, & liquet ex his q̄ sequūt.

EX CAPITE X.

Sed in ipsīs cōmemoratio) Subaudiendū est, sacrificijs siue hostijs, siue in iisdem. Loquit em̄ de iteratis. Sacrificiū & oblationē noluit.) Quisq; hæc scripsit epistolā minimū discrepat ab æditiōe Septuaginta in citādis ueteris instrumēti testi monijs. Iuxta quos ita legimus, θυσίαν καὶ προσφοράν οὐκ ἠδέλκασας, σῶμα δὲ καὶ κρῖν

σω μοι, ὀλοκαυτώματα. Ἐπὶ ἁμαρτίας σου ἐλάτῃσαι, τότε εἶπον, ἰδοὺ ἦκω ἐν κεφαλῇ βιβλίου γέγραπται ἐπὶ ἐμοῦ, τὸ ποιῆσαι ὃ δέλημά σου. At Diuus Hieronymus iuxta ueritatē hebraicā transtulit hoc modo, Victimā & oblatione non indiges, aures autem fodisti mihi. Holocaustum & pro peccato non petisti, tunc dixi, ecce uenio. In uolumine libri scriptum est de me, ut facerem placitum tibi deus meus. Hebræi ad hunc legunt modum, וְיָבִיאוּ מִנְחָה לְאֵלֹהֵינוּ בְּרִיחַ לִי וְעֹלֹת וְחֹטֵאֵי לֵאשׁוּרָה אִמְרֹתֶיךָ אֲמַרְתִּי וְהִנֵּה אֲנִי עֹשֶׂה לְעֹלֹתֶיךָ וְלִמְנַחֵיךָ. Ceterū quod dicit, Aures autē pfodisti mihi, indicat obedientiam fidei, quam deus iam reqrebat a suis, fastiditis uictimis.

Tunc dixi, ecce uenio) Vbi hæc uerba repetūt dixit, est græce, τότε εἶπεν. Mirum est autē, cur mutauerit psonā, cū referant uerba supius posita. Vt sequens statuat.) ἡ δευτέρα ἡ ἡμετέρα. i. secundū. Sacerdos præsto est cotidie) ἡ εὐεὶς ἑσπερ. i. sacerdos stat, ut uerbum uerbo reddā. Nec est quod nos offendat tēporis ratio, cū in huiusmodi uerbis præteritum usurpet p præsentem. Hoc admonui, quod animaduertērim quosdā frustra offendi, in quibus est Stapulensis noster. Alioq si legas stabant, parum congruet quod mox cōsequit, qui nō possunt auferre peccata. Quāq; græce est, οὐκ ὄντι δύνανται, i. nunq; possunt.

Pro peccatis offerens hostiā) προσενέγκας θυσίαν, Participiū est præteriti temporis, ἔσθob rem mutato genere uertere poterat, oblata hostiā. Sanctificatos) τοὺς ἁγιάζομενους, i. eos qui sanctificant. Dabo leges) δίδωμι νόμους, i. dans leges. Et peccatorū.) Deest Latinitis, ὕστερον λέγει. i. postea dicit. In introitu) Valla castigat, in introitū, quasi nos confidamus futurū, ut introeamus sancta. Et est qdem græcus sermo anceps, εἰς τὸν εἰσοδοῦν. Verū nō uideo cur nō recte possit accipi, nō habere fiduciam in introitu, quo Christus pontifex pro nobis ingressus est sancta. Etiam si diuersa lectio mihi non improbatur, & magis quadrat ad ea quæ sequuntur, Accedamus cum uero & c.

Initiauit) ἐνεκαίνησεν, i. in nouauit, siue dedicauit. Vnde encenia. Viam nouam) ὁδὸν πρόσφατον, i. uiam recentem. Accedamus) προσερχόμεθα, i. accedimus. Etiam si hic Græcorum exemplaria uariant. Et in plenitudine est, ἡ πληροφορία, de quo sepe iam admonuimus. Cōfessionē indeclinabile, ἀκλίτη, i. nō uacillantē, neq; huc & illuc nutantem, hoc est, firmā & immotam. Alioqui indeclinabile dicit, quod uitari non possit.

In prouocationē charitatis.) εἰς παραρυσμόν, quod Lucas in actis accipit p exandescētia in malā partē, hic in bonā usurpauit p extimulatione. Collectionē nostrā) ἐπισυναγωγὴν, i. aggregationem, quasi postea accesserint, aut accessuri sint. Quanto uideritis) ὅσῳ βλέπετε, i. quanto uideritis. Terribilis autē) Melius erat, sed terribilis. Quāq; idem significant hæc cōiunctiones, tamē nō nihil refert aliquando, quam quo loco ponas.

Qui cōsumpturus est) ἐσθίει μελλοντῶν, i. qui comesurus est, siue deuoraturus. Et hic locus palam adimit spem Christiani relapsus in peccatum.

Irritam quis faciens.) ἀδελήσας τῶν νόμων, i. aliquis qui irritam fecit legem.

Mereri supplicia.) ἀξιωθήσεται, i. merebitur, seu dignus habebitur.

Immundum duxerit.) κοινόν, i. cōmune. Sic enim uocant Iudæi, quod est prophanū & abominandum. Porro duxerit positum est pro existimarit, aut habuerit.

Mihi uindictam.) Græce est uindicta nominandi casu, ἐμοὶ ἐκδίκησις, ut & ante admonuimus. Et ego retribuam.) Et, redundat.

Quia iudicabit.) Quia, non est apud Græcos.

Spectaculum facti.) θεατρὶζόμενοι. Theatron Græcis spectaculum. Vnde qui in theatrum producentur, ut omnibus sint spectaculū, θεατρίσασθαι dicūtur. Ceterum illud in altero quidem opprobrijs dilucidius uerti poterat, p tum & tum, aut partim & partim, aut nō modo & nō solum. Partim quidem dū & probris & pressuris affecti, spectaculo fuisset omnibus. Partim dum consortes ita conuersantium facti estis, ut sit sensus, illos duplici nomine laudari, qui non solum ipsi persecutionem ob Christi fidem sustinuerint, uerum & alijs hæc patientibus adfuerint & communicarint. Porro quod Laurentius arbitrat

tius arbitrat

gentis arbit
de uinculis s
tholorum fac
Nam & ut
Petrus. Vera
Cognitio
malis uicibus
his emanante
hæc ad hunc
libertantiam i
Patientia e
tientiam, qui
in malis de no
Adhuc eni
rar. Adhuc et
capo, epistula
congenitatu
mixticus bo
plum domin
itur indign
Quia si. /
hoc est uindicta
ronymus e
enim in Ha
taxerit se, r
credi fuerit c
Subtractio
modi

S Perar
tudine
defini
diolo i
fides, nisi fort
rebus aduersi
fiment ad de
nū apostolic
dilectam. Ill
redenda, sed c
Argumentu
Non apparet
sed leniores. n
ferre poterat, p
Ex inuicibilib
non apparent, e
Puniam bo
terresse dicere
Sine fide uer
nos, sed inuicibil

rentius arbitratur ex hoc potissimum uerbulo doceri posse, hanc epistolam esse Pauli, quod de uinculis suis meminerit, friuolum est, ne dicam ridiculum, quasi non oēs ferme apostolorum successores & adiutores in uinculis fuerint.

Nam & uinctis.) Græce est, τῶν δεσμοῦν ἐμοῦ. i. uinculis meis. Interpres legisse uidetur δεσμοῖς. Verum id librarijs potius imputandum reor.

Cognoscentes uos.) Græci sic legunt, γινώσκοντες ἔχαμ ἐν ἑαυτοῖς κρείττονα ὑπέξιμ ἐν οὐρανοῖς καὶ μένσαμ. i. Cognoscentes uos habere in uobismetipsis meliorem substantiam in cœlis & manentem. Quidam codices, π ἐν οὐρανοῖς habent. ἐν οὐρανοῖς. i. in cœlis. Quidam habent ad hunc modum, ἔχαμ ἑαυτοῖς κρείττονα ὑπέξιμ ἐν οὐρανοῖς. i. habere uobismetipsis meliorem substantiam in cœlis. Nolite itaque amittere.) μὴ ἀποβάλητε οὐ. i. ne abijciatis.

Patientia enim uobis necesse.) ὑπομονῆς γὰρ ἔχετε χεῖρα, quod non simpliciter sonat patientiam, qua toleramus mala, sed patientem expectationem, cum spe præmij duramus in malis & nos rebus melioribus seruamus.

Adhuc enim modicum aliquantulum.) ἔτι γὰρ μικρὸν ὄσον, ὄσον, quod ita uertere poterat. Adhuc enim per pusillum, aut p̄b̄ exiguum tempus. Nam græci sermonis cōduplicatio, epitaſin habet breuitatis temporis, idque iuxta proprietatem hebraei sermonis, qui congeminatione uerbi eiusdem uehementiam explicant. Quod genus est illud Hieremiam sic bonas bonas, & ficus malas malas. Rursum illud eiusdem, templum dñi, templum domini. Itidem Esaias capite. x. Adhuc enim paululum, modicumque, & cōsumma bitur indignatio mea. Ex fide uiuit.) ζήσεται. i. uiuet.

Quia si.) Antiqui codices habent, quod si, Græci, ἢ ἂν. i. & si. Non placebit animæ meæ) οὐκ εὐδοκῆ ἢ ψυχῆ μου ἐν αὐτοῖς. i. non complacitum est animæ meæ in illo. Quam diuus Hieronymus existimat ea legendum, ut referatur ad uisionem, non ad hominē. Præcedit enim in Habakuc, unde hic desumptus est locus. Scribe uisionem & c̄. Atque illud si subtraxerit se, refert ad Christum tardantem, non ad hominem desperantem. De quo cui cordi fuerit copiosius edoceri, legat huius enarrationē in secundum caput Habakuc.

Subtractionis filij) Filij non reperio in græcis codicibus. Nec est simus, sed sumus. ἴσμεν, modo indicandi, non imperandi.

EX CAPITE XI.

Sperandarum substantia.) ἐλπιζομένων ὑπόστασις. i. quæ sperant. ὑπόστασις dixit, certitudinē, & id cui aliquid innititur ac fulciē. Hic quidam ridicule nugatur circa hanc definitionē, ut ipsi uocant, cū non sit finitio, sed encomiū fidei. Siquidē hoc exordio ingrediatur fidei laudationē, mox & exēplis ostendens, quantā uim habeat fides, nisi forte putant esse finitionem, ubicūque legerint est. Veluti si dicam, literæ sunt in rebus aduersis solatum, in secundis ornamentum, hanc eruditiōis laudatiunculam existiment ad definitionum leges exigendam. Et sunt qui submota hac definitione ceu nimium apostolica parumque magistrali, subiiciūt aliam sophisticam & Aristotelis redolentē dialecticam. Illud adijciam, hoc loco fidem non usurpari proprie pro ea, qua credimus credenda, sed qua speramus, hoc est ipsa fiducia.

Argumentum.) ἔλεγχος. i. indicium. Nam id hoc loco significat argumentum.

Non apparentium) Græce est, οὐ βλεπομένων, id est, Quæ non uidentur. Nec est senes, sed seniores. πρεσβύτεροι & ἐμαρτυρηθήσαν, quod hic uertit testimonium consecuti sunt, trāſſe ferre poterat, testimonio probati sunt, siue testimonium emeruerunt.

Ex inuisibilibus uisibilia.) εἰς τὸ μὴ ἐκφανομένων τὰ βλεπόμενα γεγονέναι. i. Ut ex his, quæ non apparent, ea quæ uidentur fierent.

Plurimam hostiam.) πλείονα θυσίαν. i. copiosiore hostiam. Siue plus hostiarum. Interpres ne diceret plurem hostiam, comparatiuum mutauit in superlatiuum.

Sine fide autem impossibile est placere deo.) Deo hoc loco non repetitur apud Græcos, sed subauditur ex superioribus.

Muneribus eius.) De muneribus est græce, ἐπι τοῖς δώροις.
Esse iustus.) Græce dixit magis latine, ἐμαρτυρηθῆναι εἶναι δίκαιον. Testimonio dictus est esse iustus, siue, testimonium meruit quod esset iustus.

Metuens.) ἐυλαβηθεὶς, i. cauens, siue ueritus.

Fide qui uocatur Abraham) πίστις καλοῦμαι ἄβραάμ. Interpres non respexit ad uerbum præteriti temporis, obediuit. Itaque uertendum erat, Fide uocatus Abraham obediuit. Aut, fide cum uocaretur, Abraham obediuit, ut fide pertineat ad uerbum obediuit.

In locum exire.) Et hoc græce obediuit exire, poterat latine, obediuit exiens, siue ut exiret. In casulis.) ἐν σκηνῶν, id est, In tentorijs.

Sara sterilis.) Epitheton sterilis, non inuenio in græcis.

In conceptione feminis) εἰς καθολικὴν ἀπέμωσεν. Interpres probe & uerecunde reddidit sententiam græci sermonis. Imbecillitas enim corporis obstat, quominus semen substat & adhærescat in matrice, propter imminutam attrahendi ac retinendi uim. Nam illud καθολικὴν aliquoties uertit fundationem. Demiror autem cur Faber maluerit pro conceptione successionem, nisi quod uerecundius etiam quæ interpres studuit esse ferre. Aut quod magis suspicor librariorum incuria, pro susceptioe mutatum est successione. Vulgarius indicat quosdam esse in hac sententia, ut putant & foeminis inesse semen, & ad id, hunc locum posse accommodari.

Etiam præter tempus ætatis.) Græce sic est, καὶ πρὸ καὶρὸν ἡλικίας ἔτεκεν, i. & præter tempus iustitiam ætatis peperit.

Orti sunt.) ἐγεννήθησαν, id est, Nati sunt, siue geniti.

Et hoc emortuo.) καὶ ταῦτα νεκρωμένον. Ne quis putet Abraham iam uita defunctum genuisse filios. Sic enim uertit quidam, Ex uno nati sunt, & ipso cum mortuus esset. Imo græcus sermo significat illum iam effeto defectoque fuisse corpore, sicut & in epistola ad Rhomanos dixit mortificationem uulæ & corporis. Deinde καὶ ταῦτα, ex consuetudine græci sermonis facit ad epitalim, quod Latini reddere solent, idque, atque id, & quidem, alijque similibus modis. Ut ne Laurentium quidem oportuerit admodum offendi numero pronominis. Aspicientes.) Cum mutarit genus paulo ante, ut temporis serua-ret rationem, cur non idem facit in hoc participio? Nam dicere poterat, non acceptis, sed eminus, siue procul conspectis & salutatis, & confessi.

Et salutantes) Ante hæc uerba inuenio in græcis codicibus, ἢ πειθέμετες, i. persuasi.

Et siquidem illius meminissent.) καὶ ἐμοὶ ἐκεῖνης ἐμνημόνησον, ἀφ' ἧς ἐβλήθην εἰς χορὸν καὶρὸν ἀνακάμψαι, id est, Et siquidem illius meminissent, habuissent tempus reuertendi. Nec enim assentior, hac quidem in parte Laurentio Vallæ, qui putauit in hunc uertendum fuisse modum. Et si quidem illius recordarentur, ex qua exierant, haberent tempus reuertendi, ueluti de præsentis loquatur, non de præterito. Atque id longe secus est. Loquitur enim de Abraham ac similibus, quibus liberum erat in patriam redire, si patria desiderium eos tenuisset. Cæterum Laurentium offendit uerbum præsentis temporis, quod mox sequitur. Nunc autem meliorem appetunt. Quasi uero noua sit huiusmodi temporis hypallage. Quid quod ut sequitur ita præcessit, etiam uerbum præsentis temporis ἐμφανίζεσθαι. Certe quod paulo inferius subiicitur, Non confundit deus uocari deus illoque, non potest nisi ad patriarchas accommodari. Dicitur enim deus Abraham, deus Isaac, deus Iacob. Iam num latine dici possit, erubescit uocari bonus, quemadmodum dicimus, cupit uideri bonus, uiderit Laurétius, qui hoc negat, cum nihil obsistet, quo minus ita loquamur.

Propter quod ab uno orti sunt.) διὸ καὶ ἀφ' ἐνὸς ἐγεννήθησαν, ἢ ταῦτα νεκρωμένον, i. propter quod ab uno nata sunt, siue ex uno, idque emortuo, siue eoque emortuo.

In quo suscepit) ὁ τὰς ἐπαγγελίας ἀναδέξασθαι, i. qui promissiones acceperat.

Arbitrans.) λογισάμενος, i. perpendens, etiam si participium præteriti temporis est.

In parabolam accepit) ὅτι πρὸ καθολικῆς ἐκομίσασθαι, i. in similitudine adduxit, hoc est, in typo Christi

Christi immo
De profectu
vires spiritus
Theodoro
Aspicitur
vires animi
Tunc uidet
similitudine
Quod expe
Aegypti
ue obelli
Excipiens
Quid adhu
syllabam isph
Adem gla
pro acie pon
tam putent
dicitur
Conualue
imbecillitati
Castra ue
nes in fuga
& credit in
re, hoc est
tere, Nam a
fit hoc sane h
significat de
Theologon
cipere, idque
lus diceret
si cuius uir
Dissentit
quæ græcicæ
cebris iustis
Secuti sunt
Eloia. In m
Equidem no
suet me, ac p
pertinere ad h
lucinus. Ver
his metantur
melorum, ut qu
uellis quæ dicit
ce quæ quis fuit
quæ scilicet q
line uel ipso sa
rum hinc, ut ex
Quæ ego uir
inde tam ceteri

Christi immolandi. Siquidem illum referendum est ad Isaac, quem uiuū reduxit domū.
De profectione.) $\pi\eta\lambda\iota\ \epsilon\acute{\xi}\theta\acute{o}\delta\omicron\varsigma$. i. de exitu. Temporalis peccati) $\eta\ \pi\rho\acute{o}\sigma\kappa\alpha\iota\rho\omicron\mu\ \epsilon\chi\epsilon\mu\acute{\alpha}\mu\alpha\rho$
 $\tau\iota\alpha\varsigma\ \alpha\pi\omicron\lambda\alpha\sigma\tau\eta\mu$, id est, $\tau\eta\ \tau\epsilon\mu\pi\omicron\rho\alpha\rho\iota\alpha$ habere peccati fruitionem.

Thesauro Aegyptiorum.) $\tau\eta\ \nu\acute{\omega}\ \epsilon\pi\ \alpha\gamma\acute{\upsilon}\pi\tau\omicron\ \delta\eta\sigma\alpha\upsilon\rho\acute{o}\nu$. i. thesauris qui erant in Aegypto.
Aspiciebat.) $\alpha\pi\ \epsilon\beta\lambda\epsilon\psi\epsilon\mu$. i. respiciebat, siue spectabat, aut rationem habebat retributio
nis. Animositatem regis) $\epsilon\pi\ \delta\upsilon\mu\omicron\delta\omicron\mu$. i. iracundiam, siue ferocitatem.

Tanq̄ uidens) $\acute{\omega}\varsigma\ \delta\epsilon\psi\acute{\omega}\mu$, melius erat, perinde quasi uideret.
Primitiua.) $\pi\rho\omega\tau\omicron\tau\eta\kappa\alpha$, id est, primogenita.

Quod experti) $\eta\sigma\ \pi\acute{\epsilon}\rho\alpha\mu\ \lambda\alpha\beta\omicron\upsilon\tau\epsilon\varsigma$. i. cuius nempe maris, experimentum cum coepissent
Aegyptij. Circuītu dierum septem.) $\kappa\upsilon\kappa\lambda\omega\delta\acute{\epsilon}\nu\tau\alpha\ \epsilon\pi\ \iota\ \acute{\epsilon}\omega\tau\acute{\alpha}\ \eta\ \mu\acute{\epsilon}\rho\alpha\varsigma$, id est, Circumdati, si-
ue obsessi.

Excipiens explor.) Et hoc participium prateriti temporis est, $\delta\ \epsilon\acute{\xi}\alpha\mu\acute{\epsilon}\nu\kappa$.
Quid adhuc dicam.) $\lambda\acute{\epsilon}\gamma\omega$. i. dico. Iepthe.) quod Græci scribunt hiepthæ, quadri-
syllabum $\iota\epsilon\phi\theta\acute{\alpha}\epsilon$. Impetum ignis.) $\delta\acute{\alpha}\nu\alpha\mu\iota\mu$. i. uim.

Acie gladij.) $\sigma\acute{o}\mu\alpha$. i. os gladij, siue $\sigma\acute{o}\mu\alpha\tau\alpha$ numero multitudinis, quod tamen Græci
pro acie ponunt, quod ea parte mordeat. Quanc̄ sunt apud Græcos, qui $\sigma\acute{o}\mu\alpha$ quoq; di-
ctum putant a $\tau\epsilon\mu\mu\upsilon\omega$. i. incido, quod ore incidamus, & cōminuamus cibū. Vnde & $\delta\iota\sigma\omicron\mu$
 $\mu\theta$ dicitur gladius utrinq; incidens.

Conualuerunt de infirmitate.) $\epsilon\upsilon\epsilon\delta\omega\mu\alpha\ \mu\acute{\omega}\delta\eta\kappa\sigma\alpha\mu\ \alpha\pi\ \tau\eta\ \acute{\alpha}\omega\delta\epsilon\upsilon\epsilon\iota\alpha\varsigma$. i. potentes redditi sunt ex
imbecillitate, ne quis somniet eos reualuisse a morbo.

Castra uerterunt exterorum.) $\pi\alpha\rho\epsilon\mu\beta\omicron\lambda\alpha\varsigma\ \epsilon\kappa\ \lambda\iota\upsilon\alpha\mu$. id est, incursiones siue impressio-
nes in fugam uerterunt, & inclinarent. Dicitur enim inclinata acies, cum parat fugam,
& cedit in bello. Nec male uertit interpretes, si quis modo sentiat, quid hoc loco sit uerte
re, hoc est, ad fugam impellere. Demiror autē cur Stapulensis maluerit euertere q̄ uer-
tere. Nam auertere multo erat aptius. Certe euertere, nō uideo, quo pacto tolerari pos-
sit hoc sane loco. Iam aliquanto inferius mulieres græce est $\gamma\omega\alpha\acute{\iota}\kappa\epsilon\varsigma$, quia uox & sexum
significat & uxorem. At hoc loco mortuos de liberis accipiendum. Mirum quantus hic
Theologorum tumultus id agentium, ne uxores uirum semel defunctum cogantur re-
cipere, idq; ne pereat character ille indelebilis apud ipsos natus. Quasi uero cum Pau-
lus diceret, Si dormierit uir soluta est a lege uiri, tam anxie senserit, ut liberaret mulierē,
si cuius uir reuixisset. Hic demum dignus est campus illuminatis Theologis.

Irridet Theologos.

Distenti sunt.) $\epsilon\tau\upsilon\mu\ \pi\omicron\upsilon\alpha\iota\ \iota\delta\eta\kappa\sigma\alpha\mu$, quod a corio sumptum est, in tympano distento. Quā
q̄ græcanica scholia interpretantur de his qui fustibus contuli perierunt. Ceditur enim
crebris ictibus tympanum.

Sec̄ti sunt) Quod Hieronymus alicubi uertit, ferrati sunt, ut accōmodet ad supplicij
Esaia. In melotis.) $\epsilon\pi\ \mu\epsilon\lambda\omega\tau\alpha\iota\varsigma$. i. pellibus ouillis. Sicut $\lambda\epsilon\omicron\upsilon\tau\eta$ dicitur exuuium leonis.
Equidem non possum ridere uirum alioqui magnum Thomam Aquinatē, tamen mi-
seret me, ac pudet, illius nomine tam fœdi lapsus, etiam si fateor hæc non omnino pprie
pertinere ad fidem, nec esse periculum ut hæreticus iudicetur, qui cōsimiliter fuerit hal-
lucinatus. Verum illud periculum est, ne qui bonas didicere literas cum hæc legūt, ex
his metiantur cætera, ut est hominū ingenium. Melota, inquit, est uestis facta de pilis ca-
melorum, ut quidam dicunt. Vel melius, quod taxus habet pellem hirsutam, de qua fit
uestis quæ dicitur melota. Iam quanto insulsius, imo impudentius delirat super hac uo-
ce quisquis fuit autor operis omnium indoctissimi, quod uocat catholicon. Hic triumphū
agāt, scilicet q̄ apostolica simplicitatis prætextu suæ patrocinantur inscitia. Huiusmodi
sane uel ipsos superant apostolos. Neq; enim quisq; illorum tam inscius uocum aut re-
rum fuit, ut ex oue faceret camelum, aut aliud nouum animal arbori cognomine.
Quamq̄ ego uix adduci possum, ut credam hæc ab Aquinate scripta, primum Italo, de-
inde tam cæteris in rebus uigilanti. Et haud scio an bona pars huius erroris interpreti

Melota.

*Ridet exprobranti Melotē
quā s. thomas scripsit.*

*Catholicon op̄ omn̄ idortif.
fimm̄ uocat.*

fit imputanda quæ e duabus græcis uocibus, alteram transtulerit, alteram reliquerit. Si quidem in pellibus caprinis græce est *αργείοις*. At cur fugit ad eundem modum circumloqui *μυλωτάς* in pellibus ouillis? Nisi quod suo more horruit bis dicere pellibus. Quā *μυλωτή* non tam pellem ouis significat q̄ uellus & exuuium, hoc est pellem corpori dei tractam una cum lana.

Egentes.) *ὑπερούμενοι*. i. destituti rebus necessarijs. Quāq̄ interpres bene reddidit.

Testimonio fidei probati) *μαρτυρηθέντες διὰ τῆς πίστεως*. i. testimonio comprobati sunt p fidem. Prouidente.) Et hoc participium est prateriti temporis apud Græcos, *προβλεψάμενος*. i. quod deus melius quiddam de nobis prospexerat.

EX CAPITE XII.

Impositam nubem.) *περικείμενον*. i. circumpositam, siue circūdatam, & undiq̄ cingētem nos. Nubem autem uocat ingentem multitudinem ac turbam testium.

Pondus.) *ὄγκον*. i. onus siue sarcina. Circūstans nos) Nos, non est in græcis uocibus, & est *ἑυπερίσαρμ*. i. quod facile circūstiat, & hæreat atq̄ amplectatur, quasi nolens abijci. Proinde nos uertimus, tenaciter inhærente peccato, iam an satis quadret Aquinatis interpretatio, qui circūstans peccatum exponit occasione peccandi, alijs discutendum relinquo. Autorem & consummatorem.) *ἀρχηγὸν ἢ τελειωτὴν*. Non explicuit interpres uim & festiuitatem græci sermonis, qui constat ex contrarijs inter se uocibus, quarum prior composita est ex principio, posterior deducta a fine. Perinde quasi dicas inceptorem & finitorem, ut idem Christus sit autor inijt simul ac finis.

Confusione contempta.) Confusionem suo more probum atq̄ ignominiam uocat.

Atq̄ in dextera.) Græce est, In dextra throni dei, *ἐν δεξιᾷ θρόνου τοῦ θεοῦ*.

Sedet.) *ἐκάθισεν*. i. sedit, siue cōsedit. Quāq̄ ut dixi in his pteritū p presenti usurpat.

Consolationis) *παρηγορησας*. Hic sane magis quadrabat adhortationis.

Tanq̄ filijs loquitur, dicens.) Dicens apud Græcos non est. Neq̄ fatigeris) *ἐκλύου*. i. deficias, siue defatigeris. Flagellat autem omnē filium) *μαστιγοῖ*. Quod Hieronym⁹ in Osee uertit, castigat, quæ uox mutata literula uidef a græca deducta fuisse. Nā flagris ce di apud Rhomanos seruilis est. Cæterum illud recipit, positum est pro eo quod est ap probat, & non abdicat ac reijcit.

In disciplina perseuerate.) Græcus codex secus habet, *εἰ παιδείαν ὑπομύετε*. i. Si castigationem sustinetis. Nam paulo ante quod erat *παιδεία*, uertit, castigat, & ab eo deductum *παιδείαν*, uertit disciplinam. Quem secuti quidam, disciplinam uocant castigationem, non satis approbante Valla.

Ergo adulteri) Opinor interpretem uertisse, adulterini, p spurijs & illegitimis. Quos Græci simulq̄ Latini uocant *νόθους*, quo uerbo usus est Paulus.

Eruditores habuimus.) *παιδοῦτάς* ab eodē uerbo *παιδεύειν*, quod significat ueluti puerum instituere, quod plagis & obiurgatione nonnunq̄ opus sit.

In tēpore paucorum dierum.) *πρὸς ὀλίγας ἡμέρας*. i. ad paucos dies. Secundū uoluntatem suā) *κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς*. i. ut ipsis uidebat, hoc est, suo arbitratu. Nonnunq̄ & prater meritū. In recipiendo.) *εἰς τὸ μετέλαβειν*. i. ut participes fiamus. Pacatissimū.) *εἰρηνικόν*. i. pacificum, siue pacatū. Ut ne quis claudicans erret.) *ἵνα μὴ τὸ χωλὸν ἐκτραπή*. i. ne id quod claudum aberret, hoc est, ne claudicatio abducatur a uia, præsertim cum sit angusta. Certis igiē & nō uacillantibus passibus opus est in hac. Cōtemplantes) *ἐπισκοποῦντες*. i. cōsiderantes, & curā agentes. Trāslatū ab exercitu, longū faciente iter. Nā his aliquot cura delegari solet, pspiciendū ne desit cōmeatus. Ne quis desit gratiæ dei.) *μη τις ὑστερῶν ἀπὸ τοῦ χάριτος*. i. ne quis sit deficiens, aut destitutus a gratia dei, hoc est, qui non pos sit assequi, uelut in uia sunt q̄ deficiant. Impediat.) *ἐνοχλή*. i. obstet, siue obturbet.

Vendidit) *ἀπέδωκεν*. i. reddidit. Nec est primitiua, sed *πρωτοτόκια*. i. primogenitalia, ut ita docendi causa loquimur, hoc est, ius primogeniti.

Scitote

Scitote.)
Hæreditare.
Ad tractabile
id est ad mouere
habet enim animo
Et tractabile
Secundū aut
Nec fieret
ne ubi adderet
Quāq̄ græcus
est, & ad prod
stris iam uis, a
Non enim p
Quod diceb
monis figurat
Si bestia tet
p̄bitur, i. aut
Quod uide
n uidebatur, i
Moyfes au
tit a quibusd
de ueteri inf
celimo, ubi r
dem eiusdem
Aquinat. Idē
dem istis cōm
Et iudicem
Et spiritus, s
& sanguinem
Melius loc
guis Abel, N
ra & efflaga
Loquebar
oraculo respo
Adhuc sem
huc unum me
capite. a. Hebr
Et sic reddidit
et de ego cōm
Moisebo.) s
Mobiolum.)
Habemus gra
imus est lapsus.

Charitas
dianor
In uoi
quod illi
Placuerit qui

- Scitote.) ἴστε γὰρ. id est, scitis enim.
- Hæreditare.) κληρονομήσαι. id est, Hæreditate accipere.
- Ad tractabilem montem.) Montem in multis latinis codicibus deest, κλάφω μὲν ὄρη. id est ad montem contactum, siue qui tangebatur, at non sine pernicie tangentium: Alu-
lusit enim ad montem Sina & illud psalmi, Tange montes & fumigabunt.
- Et accessibilem ignem) καὶ κεκαυμένω πυρὶ. i. accensum ignem.
- Se excusauerunt) ἠτήθησαν. i. deprecati sunt, siue recularunt.
- Ne eis fieret uerbū.) μὴ προστεθῶαι αὐτοῖς λόγος. i. ne sibi commendaretur sermo, aut ne sibi adderetur sermo, nimirum post talia præludia, expectabant duram orationem.
- Quāq̄ græcus sermo non nihil habet ambiguitatis, quod αὐτοῖς ad homines referri potest, & ad prodigia quæ præcesserant, ut sit sensus, ne adiungeretur sermo talibus mon-
stris iam uisis, aut ne sibi sermo cōmitteretur, quem acerbum expectabant.
- Non enim portabant.) οὐκ ἔφερον γὰρ. id est, Non ferebant enim.
- Quod dicebatur) ἡ διακρίσις. i. quod distinguebatur. Expressit enim hebraici ser-
monis figuram, iuxta quam dictum est & illud, Distinxit in labijs suis.
- Si bestia tetigerit, montē lapidabit.) Hic quidā græci codices addunt, ἢ βολιδ' ἰκατατο
ζευθίστη. i. aut iaculo configetur.
- Quod uidebatur) ἡ φανταζόμενον. non est simpliciter, quod uidebatur, sed quod uide-
ri uidebatur, sicuti uidentur spectra, & uisa, aut somnia.
- Moyse autem dixit.) Suspicio hunc esse locum, de quo senserit Hieronymus, cum
ait a quibusdam hanc epistolam non ascribi Paulo, quod nonnulla citentur in ea, ueluti
de ueteri instrumento, quæ apud Hebræos non habeantur. Siquidem Exodi capite ui-
cesimo, ubi narratur historia traditæ legis, nihil huiusmodi dicit Moses. Ac ne tertio q̄-
dem eiusdem uoluminis capite, cū in rubo uidet dominū. Nam torquet huc eū locum
Aquinas. Idq̄ quoniam sensit parum esse solidum adiecit, dixit, saltem facto. Ne huic q̄-
dem fisis cōmento addidit. Vel forte Apostolus utitur alia litera, quā nos nō habemus.
- Et iudicem omnium deum.) καὶ κριτὴ θεῶν πάντων. i. iudicem deum omnium.
- Et spiritus) ἢ πνεύμασι. i. & ad spiritus Et sanguinis asperisionē) καὶ αἵματι ξαντισμοῦ. i.
& sanguinem asperisionis, sanguinem qui aspergitur.
- Melior loquentem q̄ Abel.) κρείττονα λαλῶντι πρὸς τὸ ἀβελ. i. meliora loquentem q̄ san-
guis Abel. Nam id palam postulat articulus ἡ. Sanguis enim Abel dicitur loqui de ter-
ra & efflagitare uindictam. At Christi sanguis loquitur expiationem.
- Loquebatur.) χρηματίζοντα. i. oracula reddebat. Nec enim est simpliciter loqui, sed ex
oraculo respondere.
- Adhuc semel & ego.) Et, redundat. Iam quod addidit, adhuc semel, Hebrais est, ad-
huc unum modicum טעם קטן עוד. Porro testimonium adductum est ex Aggei
capite. 2. Hebræa sic habent, יְהוָה אֱלֹהֵינוּ שָׁמַר אֶת הַבְּרִית בֵּינֵינוּ וּבֵין אֱלֹהֵינוּ וְעַתָּה
Ea sic reddidit Hieronymus, non dissentientibus Septuaginta. Adhuc unum modicum
est, & ego cōmouebo cœlum & terram.
- Mouebo.) σείω. i. concutio, præsentis temporis.
- Mobilium.) ἢ σαλευόμενων. id est, Eorum quæ fluctuant, siue concutiuntur.
- Habemus gratiam.) Vulgaris legit, ἔχωμεν. i. habeamus. Verum in huiusmodi facil-
limus est lapsus.

EX CAPITE XIII.

Charitas fraternitatis.) ἢ ἀδελφία. i. fraterna charitas, hoc est, charitas Chri-
stianorum inter se mutua.

In uobis.) Apud Græcos non additur. Item copula, &, quæ sequitur, non est
apud illos.

Placuerunt quidam & c.) ἔλαθόντινες, ἐνίσταντες ἀγγέλους. i. latuerunt quidam accipientes
hospitio

hospitio angelos. Sic em̄ ad uerbum uerti poterat Porro sensus hic est, Quidā imprū / dentes siue inscientes acceperūt angelos hospitio. Interpres male secutus est gr̄cā figu / rā, quā latinitas nō admittit. Ceterū quod in nostris codicibus placuerūt habet scriptū / id uerissimillimū est libroriorū errore inductū, qui cum nō intelligerēt latuerūt, Nā is / sermo nihil significat latinis, mutata scriptura fecerūt, placuerunt. Mihi non usquequaq; / fatiffacit, quod hoc loco uertit Laurentius, per hanc latuit quosdam, quod angelos in ho / spitium acceperunt. Neq; enim id sensit Paulus, hoc hospitalitati tribuendum quod ig / norarint quos exceperant, sed quod acceperint angelos, cum se putarēt homines acci / pere. At multo minus, quod in hunc locum commentatur Iacobus Faber Stapulensis, / qui putat idem esse latuisse, quod occultatū, & nō uisum fuisse, scribens in hunc modū, / Dicendum latuerunt, non placuerunt. Etenim Lot & familia eius latuit, angelis hospi / tio susceptis, cum Sodomitæ uellent eum impetere & perfringere fores, continuo per / cussi cecitate ab angelis. Verū secus interpretantur Chrysostomus & Vulgarius, gr̄cā / etiā figurā interpretantes, quæ tamen uel mediocriter gr̄cæ peritis incognita non / est. Et Vulgarius hanc laudem accommodat ad Abraam & Lot. Chrysostomus adeo / tribuit Abrahæ, ut dubitet, num & Lot oporteat esse communem.

Laborātum) κάκοχουμίνωμ, i. afflictorum. Tanq̄ & ipsi in corpore morantes) ὡς ὅ / αυτοὶ ὄντες, i. tanq̄ & ipsi sitis in corpore. Laurentius putat subaudiendum ipsorū, tanq̄ / ipsi sitis in corpore afflictorum, quod mihi nequaquā probatur. Sentit enim de corpore, / cuiusq; similibus obnoxio malis. Ita & Vulgarius.

Honorabile cōnubium in omnibus) ἐν πάσι, quod uarie exponit Vulgarius. In om / nibus, ut subaudias modis, aut in omnibus ætatibus, aut in omni tempore, deniq; inter / omnes. Quod quidem postremum mihi maxime probatur. Quandoquidem & apud / Ethnicos, honos habitus est matrimonij, ob fauorem publici commodi. Ceterū quod / hic uertit thorus, gr̄cæ est κοίτη, Eam uocem in epistola ad Rhomanos uertit concu / bitum, agens de Isaac & Rebecca. Tametsi κοίτη non significet concubitū, sed cubile.

Non te deferam nec relinquam) ἀνὼ εγκαταλείπω, id est relinquo ac defero præsentis / temporis. locus est Iosue ca. primo. Etiam si Hieronymus uertit, non dimittam nec de / relinquam te. Hebræa ad hunc habent modum יָרֵד אֶתְּךָ אֶתְּךָ אֶתְּךָ אֶתְּךָ

Nolite adduci) μὴ περιφέρθητε, id est ne circumferamini. Interpres legisse uidetur πα / ραφέρθητε, & utrumq; uerbum satis quadrabat. Optimū est enim) καλὸν γὰρ. i. bonū em̄.

Promeretur deus) εὐαρεθεῖται, id est conciliatur deus, siue placetur deo.

Et subiacete eis.) ὑπέκείτε, Et eius redundat, i. concedite, ac deferte. Peruigilant.) ἀγρυπνοῦσι. i. uigilant. Quasi rationem reddituri) ὡς λόγον ἀποδοσούτες, id est tanq̄ ratio / ne reddituri. Hoc enim non expedit) ἀλυσιτελεῖ γὰρ, id est, inutile enim.

Aptet uos) καταρτίσαι, id est perficiat, & in omni opere bono, legunt gr̄ci.

Verbum solati) παρακλήσιωσ, cur non potius exhortationis hoc loco?

Per paucis scripsi) διὰ βραχέων, id est per pauca, siue paucis. Sunt enim gr̄cæ duæ di / ctiones. De Italia fratres) οἱ ἀπὸ τῆς Ἰταλίας, id est Itali. Neq; fratres est apud gr̄cos.

Optime lector, nihilo minoris uelim esse tibi hanc epistolam, quod a multis dubitatum / sit Pauli esset an alterius. Certe cuiuscūq; est, multis nominibus digna est, quæ legatur / a Christianis. Et ut a stilo Pauli, quod ad phrasim attinet, lōge lateq; discrepat, ita ad spi / ritum ac pectus Paulinum uehementer accedit. Verum ut non potest doceri certis ar / gumentis cuius sit, quod nullius habeat inscriptionem, ita compluribus indicij colligi / potest, ab alio quopiam q̄ a Paulo scriptam fuisse. Primum quod sola omnium Pauli / nomen non præferat, Tametsi non me fugit hoc utcūq; dilui ab Hieronymo. Deinde / quod tot annis, nempe usq; ad ætatem Hieronymi nō recepta fuerit a Rhomanis, quæ / admodum ipse testatur in epistolis suis. Ad hanc coniecturam facit, quod Ambro / sius, cum omnes Paulinas epistolas sit interpretatus, in hanc unam nihil scripserit.

Vt ne dicam

Consolatur Erasmus lectorem
sup id q̄ dubitat de auctore
huius epistolæ.

Ute dicam
procinari uide
tam, ac multo
uno in loco, a
uxore patris.
epistolam
tricensim prim
uero est ad le
toreis charact
Pauli ipsum l
tebat suis ex
goreis dicitur
idiomate serm
nulla sermoni
stolorum, ho
ab huius epist
Ceterum ad
ptorum illud
is epistolæ
Sed præstat
pe Clement
epistolam, c
ta, quæ sub
stola nō sol
in utraq; sin

tribuantur
reus eorum, i
gitur & in lati
Postulet a d
Aduenter,
nō impropera
na sunt, & ob
Non ergo

Ut ne dicam interim inesse locos aliquot, qui quorundam hæreticorum dogmatib⁹ patrocinari uideantur. Velut illa, quod uelum separans sancta sanctorum, interpretat^r cœlum, ac multo magis, quod palam adimit spem a baptisimo relapsis in peccatum, idq; nō uno in loco, cum Paulus & eum receperit in cōmunionē sanctorum, qui dormierat cū uxore patris. Adde huc, quod Diuus Hieronymus cum alijs aliquot locis ita citat hui⁹ epistolæ testimonia, ut de autore uideatur ambigere, tum edisserens caput Hieremiæ tricesimū primū, Hoc, inquit, testimonio Paulus apostolus, siue qs alius scripsit epistolā, usus est ad Hebræos. Restat iā argumētū illud, quo non aliud certius, stilus ipse, & orationis character, qui nihil habet affinitatis cū phrasi Paulina. Nā quod adferunt hic qdā Paulū ipsum hebraice scripsisse, ceterū Lucam argumētū epistolæ, quam memoria tenebat suis explicuisse uerbis quantū ualeat, uiderint alijs. Neq; enim in uerbis solū aut figuris discrimen est, sed omnibus notis dissidet. Et ut Paulus græce scribens, multum ex idiomate sermonis hebraici retulit, ita & in hac quā ut uolunt isti, scripsit hebraice, nō nulla sermonis illius uestigia residerent. Quid quod ne Lucas quidem ipse, in actis apostolorum, hoc est, in argumento, quod facile recipit orationis ornamenta, parum abest ab huius epistolæ eloquentia. Equidem haud interponam hoc loco meam sententiam. Cæterum admodum probabile est, quod indicauit Diuus Hieronymus in catalogo scriptorum illustrium, Clementem Rhomanum pontificem, a Petro quartum, autorem huius epistolæ fuisse. Clementis enim meminit Paulus, & hic Timothei facit mentionem. Sed præstat, opinor, ipsa Hieronymi uerba, super hac re ascribere. Scripsit, inquit, nempe Clemens, sub persona Rhomanæ ecclesiæ, ad ecclesiam Corinthiorum, ualde utilem epistolam, quæ & in nōnullis locis publice legitur, quæ mihi uidetur characteri epistolæ, quæ sub Pauli nomine ad Hebræos fertur conuenire. Sed & multis de eadem epistola nō solum sensibus, sed iuxta uerborum quoq; ordinem abutitur. Omnino grandis in utraq; similitudo est. Hactenus Diuus Hieronymus.

EPISTOLAE AD HEBRAEOS FINIS.

ANNOTATIONES IN EPISTOLAM IACOBI.

Iacobus apostolus.) Apostolus nō addit in his libris, quos ego uiderim, nec in latinis emendationibus. Et fieri potest, ut nomen cōmune cum apostolo præbuerit occasionem, ut hæc epistola Iacobo apostolo ascriberet^r, cum fuerit alterius cuiusdam Iacobi, nam de hac quoq; nō nihil est dubitatum. Idem accidit in duabus posterioribus, quæ ob nomen cōmune Iohanni tribuuntur apostolo, cum alterius sint, autore Hieronymo. Indiget sapientia.) λείπειται σοφίας, i. si cui deest sapientia. Opus perfectum habet.) ἔχει τω, i. habeat, atq; ita legitur & in latinis exemplaribus emēdatis. Et integri) καὶ ὁλόκληροι, ut oponat^r mutilis. Postulet a deo qui dat.) αἰτεῖτω ἀπὸ τοῦ δίδοντος τοῦ θεοῦ, i. postulet ab eo q dat, nepe deo. Affluenter.) ἀπλῶς, i. simpliciter & pure. Id enim interpretatur quod mox sequitur, & nō improperat. Nihil hæsitans.) μηδὲν διακρινόμενος, i. nihil dīiudicans. Quāq; hæc affluantia sunt, & ob id utroq; mō solet uertere. Et circūferet.) ἢ ἐπιπορεύω, i. iactat, siue rapit. Non ergo existimet.) μὴ γὰρ, i. nō enim. Vir duplex animo.) διψυχός, quasi dicas, bianimis, ut

Est et aliqua dubitatio de autore huius epistolæ.